

### SYMPÓZIUM O ÚLOHÁCH ROZVOJA MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFIE PO XVI. ZJAZDE KSČ

Výročia a periodické medzníky sú často podnetom na bilancovanie, hodnotenie dosiahnutých výsledkov a na vyzdvihnutie osobných zásluh. Na sympóziu z príležitosti 30. výročia založenia Katedry dialektického a historického materializmu na Univerzite Komenského v Bratislave, ktoré sa konalo začiatkom septembra 1981, sa však rokovalo v celkom inom duchu. Tak ako je „vlastnosťou“ filozofie pomocou poznaného dívať sa do budúcnosti, ani rokovanie filozofov nemohlo byť iné. Popri nevyhnutnej retrospektíve — veď išlo o výročie prvej marxisticko-leninskej katedry na Slovensku — prevládalo vo všetkých príspevkoch úsilie vytýčiť nové, aktuálne úlohy rozvoja marxisticko-leninského filozofického myslenia u nás v etape rozvinutého socializmu a intenzívnej ideovo-politickej a vedeckej spolupráce socialistických krajín. Tak sa stali vnútorným, neformálnym jadrom dvojročného rokovania ciele rozvoja ideologickej a vedeckej práce, ktoré formuloval vo svojom prejave na XXVI. zjazde KSSZ L. I. Brežnev: „V podstate ide o prestavbu, áno nepreriekol som sa, práve o prestavbu mnohých úsekov a oblastí ideologickej práce. Musíme dosiahnuť toho, aby jej náplň bola aktuálnejšia a jej formy zodpovedali súčasným požiadavkám... marxisticko-leninská strana nemôže splniť svoju úlohu, ak nebude venovať náležitú pozornosť... zovšeobecňovaniu nových javov, ktoré prináša život a tvorivému rozvíjaniu marxisticko-leninskej teórie. Túto úlohu sme vždy pokladali za mimoriadne dôležitú...“ [1, s. 75, 77] Tieto slová sú obzvlášť aktuálnou a perspektívnou výzvou k prekonaniu „scholastického teoretizovania“, na ktoré upozornili posledné dva zjazdy sovietskych komunistov.

Sympóziu venované hlavným úlohám rozvoja marxisticko-leninskej filozofie po XVI. zjazde KSČ, ktoré organizovala Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, ukázalo, že spomenutú úlohu si plne osvojili vedeckí a vedecko-pedagogickí pracovníci na Slovensku, pôsobiaci vo filozofickej oblasti marxisticko-leninskej teórie.

Marxisticko-leninská filozofia zohrala v podmienkach rozvoja vedeckého myslenia na Slovensku mimoriadnu úlohu. Pred februárom 1948 bolo šírenie ideí marxizmu-leninizmu hlavným ideologickým nástrojom boja proti klerikálnemu nacionalizmu, špekulatívnemu intuitivizmu a buržoáznemu vedomiu vôbec. Po februári 1948 sa mohlo so všetkou intenzitou pristúpiť aj k realizácii ideí marxizmu-leninizmu v ľudovodemokratickom štáte a k vybudovaniu inštitucionálnych podmienok rozvoja novej vedeckej filozofie na Slovensku. Jednou z týchto podmienok — okrem vzniku SAV — bolo aj založenie Katedry dialektického a historického materializmu na UK r. 1950. Zásluhou katedry sa vychovalo na UK niekoľko generácií marxistických vedcov, teoretikov i ideologických pracovníkov pôsobiacich dnes v celej našej republike. Aj pôsobením tejto katedry intenzívne prenikol duch revolučného marxizmu-leninizmu do pedagogického a vedeckého života univerzity i do vedomia celej našej spoločnosti.

Ale tieto známe fakty z dejín slovenskej filozofie a z dejín katedry nebolo treba na sympóziu spomínať. Taktiež ani všeobecne uznané pozitívne pôsobenie katedry v čase politickej konsolidácie našej strany a spoločnosti po krízových rokoch 1968—1969. Preto nebolo nutné zhodnocovať minulosť, bilancovať, ale miesto toho sa mohlo pristúpiť k vytýčeniu perspektívy ďalšieho rozvoja marxisticko-leninskej filozofie v súčasnosti.

Profesor L. Hanzel vo svojom hlavnom referáte zamerlal pozornosť na aktuálne úlohy marxisticko-leninskej filozofie v etape rozvinutého socializmu a v čase prechodu od extenzívnych k intenzívnym formám ekonomickej a hospodárskej činnosti. Podčiarkol, že cesta intenzívneho rozvoja vedeckého poznania vedie k stále užšej interdisciplinárnej spolupráci tak na úrovni národných vedeckých inštitúcií ako i medzinárodných. Filozofia — uviedol — nie je imanentná disciplína, nemožno zanedbať jej začlenenie do socialistickej spoločnosti a kultúry.

Na tieto súvislosti filozofie s vývinom vedeckého myslenia a spoločenského vedomia vôbec upozornili vo svojich príspevkoch aj zahraniční hostia sympózia.

D. Bergner z NDR vo svojom referáte *Teória poznania a moderná prírodoveda* sa zaoberal možnosťou využitia poznatkov prírodných vied na prehlbenie filozofického výskumu poznávacieho procesu. Moderná prírodoveda — uviedol — dnes jednoznačne dokázala, že medzi ľudským vedomím a jeho materiálnym základom nie je „čínsky múr“. Moderné prírodné vedy nesprostredkujú iba poznatky o elementárnych životných potrebách, ale tiež aj o vyšších psychických a emocionálnych potrebách človeka, ktoré boli ešte pred niekoľkými desaťročiami neznáme. Gnozeológia sa musí opierať pri skúmaní materiálneho základu poznávacích schopností o biologické a neuropsychologické poznatky súčasných vied, zovšeobecniť ich v záujme humanistického charakteru marxisticko-leninskej koncepcie človeka i v záujme rozvoja filozofickej kultúry socialistickej spoločnosti.

Známy bulharský filozof P. I. Velčev vo svojom vystúpení postavil otázku, ako využiť súčasné vedecké výskumy na rozpracovanie gnozeologických a metodologických problémov poznania. Zložitost tejto úlohy je v tom, že niektoré parciálne vedecké poznatky nemožno začleniť k známym formám a stupňom poznania. Obširnejšie sa zaoberal vzťahom poznania a praxe. Zdôraznil, že ani v marxistickej filozofii nie je celkom objasnené miesto praxe v procese poznania, ani miesto poznania v praktickej činnosti. Dochádza k záveru, že iba v abstraktnej rovine možno ukázať jednotu praxe a poznania. V konkrétnej rovine treba uvažovať o mnohých dialekticky podmienených medzičlánkoch. Špecifikum kategórie praxe spočíva v tom, že nie je ani formou, ani stupňom poznania, ale jeho najvšeobecnejším kritériom a v tom zmysle je nutné rozvinúť poňatie kategórie praxe v systéme ostatných gnozeologických kategórií.

A. Gedö z MLR zdôraznil nutnosť intenzívnejšie skúmať krízové, nové i staré javy v buržoáznom vedomí 20. stor. Krízové javy v spoločenskej a duchovnej atmosfére súčasného kapitalizmu vyvierajú z bezhraničného pluralizmu, nihilizmu a neschopnosti parcializovanej vedy poskytnúť syntetické poznanie. Filozofia krízy je trvalým motívom i témou súčasného buržoázneho myslenia, a to v dvojakom zmysle: ako bezprostredný zážitok krízy buržoáznej filozofie a ako filozofická reflexia krízy. Táto filozofická reflexia krízy však

málokedy dospeje k poznaniu, že sa nachádza v začarovanom kruhu, ktorý nedokáže prekenuť ani dočasné syntézy či morfogénne iniciatívy. Vo všetkých premenách foriem a tvarov súčasného buržoázneho vedomia zostáva nezmenená ich vzájomná podmienenosť, t. j. skutočnosť, že pozitívizmus možno „vy-lepšiť“ len filozofiou života a vice versa.

Na plenárnom zasadnutí z domácich účastníkov predniesli referáty R. Šíma, V. Černík a F. Novosad.

Profesor Šíma venoval svoj príspevok špeciálnym otázkam poznania človeka ako „sociálneho objektu“. Upozornil na veľmi závažnú úlohu konkretizovať v marxistickej gnozeológii poňatie objektu, diferencovať prírodný a sociálny objekt. V prípade, keď objektom poznania je človek sám, v celej konkrétnosti svojich biologicko-sociálnych určení, životných motivácií a aspirácií je treba z hľadiska teórie poznania počítať aj s jeho reakciami na výsledky poznania. Sociálny objekt reaguje na poznávanie — prírodný objekt nereaguje. V poznávacom procese sa objavuje problém kontraverzie „sociálnej“ pravdy. Človek poznáva a reaguje na poznatky, je konkrétne, predmetne aktívny v spoločenskej praxi a vo svojom vedomí odráža skutočnosť, ale tento odraz nie je pasívny, mechanický či globálny. Je okrem iného podmienený aj spoločensko-historickými záujmami a potrebami človeka.

V. Černík vo svojom referáte obrátil pozornosť na problém systémovosti filozofických kategórií. Zdôraznil, že filozofia sa môže tvorivo rozvíjať len vo vzájomnej spolupráci so všetkými oblasťami ľudského vedenia. Podmienkou tejto spolupráce je, aby sama udržiavala svoj pojmový aparát na úrovni doby, revolučných zmien vo vede a v spoločenskom živote. K tomu musí filozofia plniť dve úlohy: aplikovať svoj pojmový aparát na riešenie aktuálnych problémov rozvoja vedy a spoločenskej praxe a využívať získané poznatky na prehĺbenie svojich pojmov, kategórií, zákonov a metódy. Vývin pojmového aparátu marxisticko-leninskej filozofie je nevyhnutným článkom v procese zvyšovania teoretickej úrovne ideologickej práce. V ďalšom autor veľmi podnetne analyzoval niektoré metodologické princípy systematizácie kategórií dialektického materializmu. Dominantným „jadrom“ tohto systému má byť kategória dialektického protirečenia. Pojem dialektického protirečenia — konštatoval — je jediným myšlienkovým určením, ktoré je schopné organicky zjednotiť v jednom systéme polárne kategórie, nevyhnutné pre teoretické uchopenie procesu samopohybu organického systému. Sám systém kategórií dialektického materializmu musí mať charakter „živého“ organického systému, jeho štruktúra musí byť adekvátne, zdôraznil V. Černík, štruktúre svojho objektívneho obsahu, teda musí mať geneticko-historický charakter. Takýto systém kategórií nemôže byť budovaný len na vzťahoch koordinácie (koexistencie, koherencie), ale aj na vzťahoch dialektickej subordínácie (kontrapozícia, polarita, dependencia a pod.). Vo vnútri tohto systému bude treba jasne rozlíšiť kmeňový kategoriálny systém a bloky kategórií, ktoré budú v diferencovanej miere vyjadrovať nevyhnutné stupienky v procese empirického, teoretického a prakticko-duchovného zmocňovania sa sveta človekom. Ďalej bude nutné vyčleniť blok kategórií, ktoré budú zodpovedať týmto trom fázam reprodukčného cyklu vedeckého poznania: empirickej fáze kategórie kvality, kvantity, miery; teoretickej fáze kategórie podstaty, javu a skutočnosti; prakticko-duchovnej fáze kategórií subjektu, objektu, činnosti. K týmto blokmi kategórií by sa mali pričleniť rozličné podsystemy odvodených kategórií, v ktorých sa konkretizuje objektívny obsah

kategoríe, napríklad kategória podstaty by sa konkretizovala v pojmoch totožnosti, rozdielnosti, protirečenia, kategória činnosti — v kategóriách pravdy, hodnoty, krásy, slobody a pod. Celý tento systém kategórií bude konkretizáciou vyvíjajúceho sa vzťahu medzi hmotou a pojmovým myslením. Jeho dôsledné rozpracovanie by mohlo viesť — uviedol záverom V. Černík — k solídnym návodom konkretizácie systému kategórií dialektického materializmu.

F. Novosad predniesol referát o charakteristických tendenciách buržoázneho filozofického myslenia v 20. stor. Buržoázne vedomie tohto storočia je zafarbené dôsledkami prechodu od klasickej filozofie k neklasickým tendenciám, ktorý sa realizoval na všetkých „poschodiach“ vedomia, vo vede, v kultúre, v umení a pod. Najvýraznejšie stopy zanechala táto schizma — konštatoval F. Novosad — na vzťahu filozofie k vede. K výraznému prelomu dochádza v polovici storočia, keď averzia voči univerzalizmu ústi do demontáže veľkých systémov v záujme budovania parciálnych teórií. Ich vedecká hodnota sa často posudzuje len z hľadiska komunikačnej kapacity, t. j. z hľadiska ich schopnosti prenášať významy, pričom oblasti prenosu a kontextualizácia hlavnej témy sa čoraz viac rozdeľujú v špeciálno-vedných analýzach. Lenže táto cesta nevedie k prehĺbeniu ústrednej témy poznania, ale k stieraniu hraníc medzi úrovňami poznania i medzi rozličnými koncepciami a systémami navzájom. Sprievodným javom tohto vývoja vzťahu filozofie a vedy v buržoáznom vedomí je tendencia ku koincidencii iracionálneho a racionálneho, strata odlišujúcich znakov medzi scientizmom a antiscentizmom, subjektivismom a objektivismom. Vo vnútornom vývine filozofických smerov zaniká ich vlastná totožnosť. Genetický kód istého typu filozofického myslenia v priebehu svojho vývinu — prechodu od periférie do centra — a vývinu svojho vzťahu k vede prechádza mnohými mutáciami, od primárnej podoby k transformovanému a zmiešanému typu. Výsledný tvar istej doktríny je často amalgam. Vzťahuje sa to na vývin pozitivizmu, fenomenológie, existencializmu a na ďalšie smery buržoázneho myslenia 20. stor., medzi ktorými dochádza — najmä po polovici storočia — k rôznym formám integrácie, pričom integrujúcim prvkom je raz téma, raz metóda, inokedy ideové komplexy. V konečnom dôsledku tento migračný proces svedčí o strate pevnej vedeckej orientácie v súčasnom buržoáznom vedomí.

Na druhý deň sa rokovanie prenieslo do sekcií dialektického materializmu, historického materializmu a dejín filozofie, kde odznali ďalšie príspevky konkretizujúce niektoré problémy nastolené v hlavných referátoch.

Celková atmosféra rokovania svedčila o tom, že pre ďalšie rozpracovanie marxisticko-leninskej filozofie bude nevyhnutné neustále prehľbovať kontakt filozofie so špeciálnymi vedami a orientovať záujem na poznanie a zovšeobecnenie aktuálnych spoločenských problémov. Dedičstvo klasikov marxizmu-leninizmu poskytuje plné záruky zvládnutia tejto náročnej úlohy.

*M. Zágorská*

## LITERATÚRA

1. Správa ÚV KSSZ a ďalšie úlohy strany vo vnútornej i zahraničnej politike. Praha 1981.